

Romànic a tocar

Manel Domènech i Mir*

Fer senderisme amb un doble objectiu: natura i cultura. L'experiència del GR176, sender del Romànic, per aconseguir un apropament a l'art romànic en un recorregut que aplega els testimonis de més de vint esglésies, i també el seu període històric i la vinculació al fet religiós i social d'aquella societat rural que es desenvolupava al seu voltant.

Col·loquialment, a *tocar*s'emptra per designar tot allò que és a l'abast, que ens és proper i no té pas una intenció de menystenir ni el seu valor, ni la seva importància.

És amb aquest sentit i no amb cap altre com hem encapçalat aquest article que pretén donar a conèixer l'experiència viscuda d'un grup de persones del Club Muntanyenc Mollet i d'algunes altres que també van participar en el GR 176 "Sender del Romànic". Un recorregut a peu, d'uns vuitanta qui-

lòmetres i 2.000 metres de desnivell aproximadament, realitzat en quatre etapes —amb sortida i arribada a la vila de Navàs— fet en els quatre darrers mesos del 2009 i amb una doble intenció: gaudir de la natura i, alhora, de la cultura que proporciona la història i l'art que la nostra terra sovint hostatja.

1. La descoberta

De fet, això no té res d'excepcional. L'excursionisme al nostre país ja es va iniciar i s'ha desenvolupat generalment amb aquests dos objectius. La primera entitat excursionista fundada el 26 de novembre de 1876 portava per nom Associació Catalanista d'Excursions Científiques, i ho deixava ben clar el seu fundador Josep Fiter i Inglès quan assenyalava en el document fundacional: "Amb el fi d'investigar tot

37

Figura 1. Sant Cugat del Racó(esquerra) i Sant Jordi de Lloberes(dreta) (M. Domènech)

* Enginyer tècnic i periodista . maneldomenechmir@gmail.com

quant mereixi la preferent atenció sota els conceptes científic, literari i artístic, en la nostra benvolguda terra”.

Aquesta primera petja va ser i ha estat seguida en un major o menor grau per la majoria de les entitats excursionistes que l'han precedit. La creació d'aquest Sender GR 176 per part del Centre Excursionista de Navàs és un exemple dels molts que es podrien posar i que permet, a més de recórrer indrets de gran valor paisatgístic, poder conèixer més de 20 esglésies romàniques que en general gaudeixen d'un bon estat de conservació, i que la bona voluntat d'algunes persones de masies properes que guarden la clau d'accés o la coincidència d'estar obertes pel culte dominical, ens va permetre en molts casos poder visitar el seu interior.

Però cal dir que no va ser el propòsit de la comissió de Senders del Muntanyenc donar als participants un curs intensiu d'art romànic o d'història del període alt medieval mentre trescaven pels camins. Res de tot això. La intenció era simplement apropar l'art religiós romànic als participants que n'eren poc coneixedors i d'entendre'l en la seva doble funció: religiosa i social. També, iniciar-los en la descoberta del fet cohesiu que va representar la religió cristiana en uns moments que el país desvetllava una consciència pròpia com a poble sotmès a una invasió. La presa d'una identitat diferenciada, la defensa d'uns valors i l'inici d'un camí que havia de dur-lo a una entitat política que, amb el pas dels segles, arribà a constituir-se en regne i a expansionar-se molt més enllà del què en aquells inicis mai ningú no s'hauria imaginat.

Per aconseguir-ho, a cada sortida s'informava d'aquests aspectes genèrics i d'alguns artístics més específics, com els seus períodes i evolució, la

seva identificació, els trets més característics, la tria de la ubicació, elements i tècniques de la construcció o com es pagava. S'esbrinava com l'església esdevenia una eina d'ensenyament, de protecció, de comunicació i d'aglutinador social.

No es feia cap inventari, ni comparatives feixugues, ni s'apilaven dades, dates i noms. No calia per al nostre objectiu, perquè l'art, la història i la cultura que traspuaven, malgrat els segles que ens en separaven, era a cada contacte més propera, més entenedora.

A les esglésies més importants, en millor estat de conservació i menys modificades es feia una parada —cercant l'ombra primer i després l'escalfor del sol— per descobrir a poc a poc algun detall dels materials, aparells, murs, les dificultats en la construcció i els seus progressius canvis, el rigor en l'execució d'ornaments i d'obertures amb una avaluació de l'escassa aportació ornamental, o la utilització i dosificació de la llum interior en la consecució d'un clarobscur que menés a la pietat. S'intentava per sobre de tot, fer sentir properes aquelles pedres i la seva significació amb una breu explicació de la seva història i dels trets més destacables. S'aprofitava també per mostrar-les com a exemple de la informació que s'havia donat en aquella etapa, bé per correu electrònic anticipadament o aquell mateix dia, tot seguint un programa prèviament establert i anunciat a l'inici.

Els punts essencials de la informació facilitada podríem resumir-los en els aspectes següents:

- **L'art romànic català en el seu espai històric.** Comencem per definir la paraula romànic i els seus primers estudis com un art destacable. La seva aparició en el nostre territori, la vinculació o connexió amb la resta del

món europeu de l'època i les influències que en va rebre.

• **L'arquitectura romànica religiosa i la seva funció.** Analitzem l'espai interior com un mitjà que disposa d'un elevat sentit de protecció a l'home que temorós s'acosta a Déu i, també, la seva relació amb l'exterior que l'envolta. La tria de la seva ubicació, malgrat que ara ens sembla perfectament adaptada al paisatge, no era pas aquest el seu objectiu, ans el contrari: volia ser una clara i definitiva expressió de la humanització del seu territori immediat. Per aquest motiu, vol mostrar-se forta i pletòrica, com el segur i durador pal de paller d'aquella societat rural que vivia a l'entorn. El valor de la seva pedagogia com a eina essencial de consolidació del cristianisme, com a element de defensa del territori i, com tot plegat es mostrarà cabdal en el desenvolupament com a poble.

• **Períodes del romànic i la seva implantació.** S'enumeren simplement els trets bàsics que els defineixen i alhora distingeixen cada un d'ells.

• **Els artistes.** No hi ha art sense artistes, però l'anonimat dels primers períodes amb algunes excepcions explica la seva ruralització. Només l'inici de fons documentals ens permetran conèixer autories a partir del s. XIII. Una menció especial als mestres llombards i a la seva important aportació.

• **L'espai interior i volums exteriors.** Pel que es refereix a l'espai interior, es fa un especial esment del punt de congregació (nau) i l'espai de culte (absis) normalment de forma semicircular que potencia la capacitat focalitzadora i facilita l'acostament del poble a Déu. Es fa referència a la distribució de l'espai, a les naus en nombre senar, a la nau transversal i a la creu llatina. Finalment, una ullada a l'articulació dels volums, a la seva pesantor i perquè en

el principi del seu estudi tenia connotacions negatives.

• **Els campanars.** Cal comprendre la seva importància com a element que ofereix verticalitat al conjunt exterior, analitzar-ne els buits i la seva aportació d'estabilitat, esmentar la tipologia, sense menystenir la seva funció essencial com a element de comunicació, d'avís de pregària, d'advertiment i alerta davant d'un perill i moltes altres més.

• **La decoració exterior.** L'austeritat com a base de creació artística en el romànic és la regla en el primer període. Es parla superficialment de frisos, arcuacions, lesenes, dents de serra, arquets... els elements bàsics que evolucionaran i posteriorment s'enriquiran.

• **La llum.** La il·luminació segueix un eix bàsic (llevant-ponent) que direccionalitza l'espai en un clarobscur que reforça la voluntat interioritzadora de la seva arquitectura. Poques obertures i molt petites en els absis, murs i façana de ponent ajudant a la consecució d'un ambient de recolliment, reflexió i pregària.

• **L'accés.** Dit altrament: la porta o les portes, segons els casos, amb una importància que en el segon període amb l'ús de l'escultura i d'altres elements ornamentals enriquiran aquest accés en uns nivells molt importants, que emfatitzaran el seu caràcter de pas sagrat des de l'exterior a l'interior.

• **Materials de construcció, aparells i murs.** Pocs materials però decisius: la pedra essencialment, primer extreta de llocs propers a la construcció i, més endavant, de pedreres seleccionades allunyades al punt de construcció. El formigó de calç, l'argamassa de sorra i calç, i la fusta com a material auxiliar, són els elements bàsics i aglutinadors i podrem distingir-los

quan ens fixem en l'aparell (forma amb la qual es disposen els carreus) en el parament del mur i en com evolucionaran amb el pas del temps i els perfeccionaments que s'hi aniran introduint.

Tot plegat, en una breu síntesi exempta d'erudició però planera i entenedora que permetia un primer apropament al gran món del romànic que trobàvem avançant per camins, pistes i senderons en una variada mostra.

2. La proposta

La proposta que volem fer als possibles lectors interessats està molt vinculada al que hem explicat per tal que puguin gaudir d'un passeig que els apropi al romànic que més a tocar tenim. No cal recórrer grans distàncies ni fer grans caminades, perquè sortosament, la profusió de mostres de romànic religiós al nostre país demana només una passejada o un breu desplaçament, com el que us proposem tot seguit amb els mateixos propòsits i objectius que hem descrit anteriorment.

L'iniciarem a Mollet mateix, per després apropar-nos a Sant Fost de

Campsentelles i d'allí a Santa Maria Martorelles d'on retornarem al punt de sortida. Un recorregut que amb una o dues sortides matinals es pot fer tranquil·lament i, si volem estalviar-nos trepitjar l'enutjós asfalt de la carretera, l'aproximació es pot fer amb cotxe o amb transport públic.

2.1. Santa Maria de Gallecs

Santa Maria de Gallecs és una església construïda el s. XII amb algunes modificacions realitzades el s. XIV i que fou restaurada l'any 1965, quan es van trobar restes molt més antigues com fragments de paviment paleocristià dels s. V-VI.

Situada al nucli rural de Gallecs, només cal una passejada de les més agradables que es poden fer sense sortir del municipi de Mollet per contemplar-la i gaudir del seu entorn més proper.

De l'edifici, cal remarcar la planta de creu llatina (que no és massa corrent) d'una sola nau, amb l'absis quadrat, encarat a llevant, com sempre, i amb entrada per ponent per una porta adovellada de mig punt a l'exterior i d'arc apuntat a l'interior. La finestra

Figura 2. Sant Cebrià de Cabanyes (esquerra) i Santa Maria de Gallecs (dreta) (M. Domènech)

de damunt seu ha estat modificada posteriorment a la seva construcció. Tant la nau com l'absis són de volta de canó apuntats.

Tot el seu conjunt respira sobrietat, amb pocs adornaments a les obertures i al seu interior, com correspon al període que pertany. Volum pesant però equilibrat que es verticalitza mitjançant el campanar d'espadanya de doble obertura.

2.2. Sant Cebrià de Cabanyes

Sant Cebrià de Cabanyes serà la segona fita a assolir i a contemplar, per la qual cosa haurem de traslladar-nos fins a Sant Fost de Campsentelles, bé amb cotxe o amb autobús fins a la carretera que mena al cementiri del poble. Abans d'arribar-hi, cal prendre una pista que puja a l'esquerra i després agafar-ne una a la dreta que sense deixar-la ens hi durà. Aquesta pista és practicable per als turismes, però em decanto més per recomanar la caminada d'una mitja hora que ens permetrà gaudir dels boscos i vinyes de la vall de Cabanyes, de la pau que encara transmeten i que té les hores comptades per l'impacte ambiental que produirà la construcció de la C-59 amb el túnel de la Conreria.

És també un edifici del s. XII, d'una sola nau i amb l'absis circular a llevant i un altre al costat nord. L'altar major era dedicat a Sant Cebrià, el frontal del qual es conserva al Museu Episcopal de Vic. La restauració feta els anys setanta i acabada el 1984 pels Amics de Cabanyes ha permès que l'edifici hagi resistit al seu abandonament des de 1877.

Amb una situació preeminent enmig de la vall, ens ofereix un conjunt airós i en plena harmonia amb l'entorn. Hi han hagut força dubtes de si aquesta parròquia era més antiga que

la de Sant Fost, també romànica i destruïda el 1936, de la qual actualment només queden algunes restes a la plaça de les Glòries Catalanes del barri de Sant Pere, però la seva acta de consagració no ofereix cap dubte que va ser primer, després Cabanyes i posteriorment Santa Maria de Martorelles i, totes tres van fer possible la dita: "Martorelles, Cabanyes i Sant Fost, tres parròquies dintre d'un bosc" que ha perviscut fins ara, malgrat que ja no sigui del tot certa.

2.3. Santa Maria de Martorelles

Santa Maria de Martorelles és al cor mateix del poble. Hi podem arribar-hi caminant des de Sant Fost per camins del bosc que encara es conserva, però potser és més recomanable apropar-nos-hi amb mitjans mecànics privats o públics. Ha estat molt modificada des de la seva construcció, encara que ha mantingut l'aire dels seus orígens i malgrat que de romànic només conservi l'absis semicircular amb tres finestres amb arc de ferradura i la base del campanar, és l'única que actualment encara és parròquia i amb plena activitat. La creació d'un nucli estable de població al voltant seu al llarg de tants segles ha fet necessaris els canvis estructurals, desenvolupats en etapes successives, que l'han adequada a les necessitats que ha imposat poder atendre els seus fidels.

3. Per acabar

La bona acollida dels participants d'aquesta experiència va fer que l'any 2010 s'organitzés un altre recorregut pel GR 175, la Ruta del Cister, de gener a maig, per les comarques de l'Alt Camp, Conca de Barberà i Urgell, en cinc etapes que ens va permetre conèixer a fons aquesta part de la

Catalunya Nova i els seus monestirs més importants: Santes Creus, Santa Maria de Poblet i Vallbona de les Monges. Tot seguint la mateixa dinàmica que hem descrit, però ocupant-nos en aquesta ocasió de l'arribada de l'or-

dre a Catalunya, de l'art cistercenc que amb tanta grandiositat mostren les seves obres, de la seva influència en els primers segles de la seva existència i de l'empremta que han deixat a la nostra història.

Bibliografia

PIBERNAT, S. (1936). Notes Històriques del Vallès. Parròquia de Cabanyes. Òmnium Cultural de Sant Fost. 92 p. Sant Fost de Campsentelles.

PLADEVALL, A (1999). Catalunya Romànica. Guies Comarcals, el Vallès Occidental i el Vallès Oriental. ECCSA. 190 p. Barcelona.